

‘We maken geen gebruik van kunstlicht’

Het in 1784 tijdens de hoogtijdagen van de Verlichting opengestelde Teylers Museum in Haarlem is een unicum in Nederland. Het is niet alleen het oudste museum in het land, het ademt nog steeds sterk de pioniersgeest van de 18de- en 19de-eeuwse musea. De collectie die grotendeels in deze eeuwen bijeengebracht is en de bijbehorende architectuur maken een bezoek aan het museum tot een soort reis in de tijd. Toch doet het museum meer dan het alleen zo goed mogelijk bewaren van een roemrucht verleden. Het vertaalt dat verleden naar de huidige ontwikkelingen. Hierbij spelen de Verlichtingsidealen, die ooit leidden tot de oprichting van het museum, nog steeds een rol.

door: Gabor Mooij

Teylers Museum heeft zijn naam te danken aan Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778). Deze vermogende Haarlemse laken- en zijdefabrikant had een grote belangstelling voor kunst en wetenschap. Al tijdens zijn leven legde hij een omvangrijke verzameling aan. Het Verlichtingsprincipe dat de mens zich geestelijk en materieel verheft door zich te verdiepen in kunst en wetenschap was daarbij het uitgangspunt. Omdat Teyler kinderloos bleef, wees hij in zijn testament zowel zijn verzameling als zijn vermogen van twee miljoen gulden aan een stichting toe die moest zorgen dat de burgerij toegang kreeg tot de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van kunst en wetenschap. Het testament noemde drie doelen waarvoor het vermogen van de textielabrikant moest worden aangewend. Het ging om bevordering van het geloof, om zorg voor de armen en aanmoediging van kunst en wetenschap.

Zijn testament werd uitgevoerd door zijn vijf beste vrienden, die hiervoor Teylers Stichting oprichtten. Ook nu nog heeft deze stichting vijf directeuren. De nieuwe stichting richtte het nog steeds bestaande Teylershofje op en twee geleerde genootschappen, één op het gebied van godsgelerdheid en één op het gebied van de wetenschappen. Daarnaast besloot de stichting tot de bouw van een zaal bij Teyler's huis en werden voorwerpen uit de kunst en wetenschap aangekocht. Deze waren in het begin niet tentoongesteld, maar werden gebruikt voor studie en experimenten. De zaal, de huidige Ovale Zaal, werd in 1784 toegankelijk voor bezoekers en het eerste museum in Nederland was hiermee een feit.

Een instituut

“Teylers Museum is niet te vergelijken met enig ander museum in Nederland”, zegt Marjan Scharloo, sinds drieënehalf jaar directeur van het Teylers Museum, trots. “De directe en zo goed bewaard gebleven band met het verleden is uniek. Opvallend is ook de samenhang tussen onze collectie en de architectuur. Bijzonder is ook dat het Verlichtingsideaal van het zo goed mogelijk informeren van de burgers altijd bepalend is gebleven voor het museum. Daarnaast is onze collectie speciaal, omdat er weinig musea zijn die een dergelijke gevarieerde collectie bezitten op het gebied van kunst en wetenschap.”

Eind jaren 70 was het geld van Teyler op, zodat het museum voor het eerst in zijn bestaan een beroep moest doen op overheidsgeld. “Het voortbestaan van het museum kwam in gevaar. Om de verantwoordelijkheden helder te scheiden is toen de aparte Stichting tot beheer en instandhouding van Teylers Museum opgericht, zodat het monumentale museumgebouw kon worden gerestaureerd en de museale bedrijfsvoering kon worden verbeterd. Van de toenmalige staatsecretaris kreeg Teylers Museum de status ‘Museum van Nationaal Belang’, waardoor de overheid het museum structureel kon ondersteunen. Teylers Stichting is eigenaar van het gebouw en de collectie en de Stichting Teylers Museum is verantwoordelijk voor de museale zaken en fondsen. De verhouding tussen de besturen hebben we geregeld in een convenant.”

Uitleg

De toegang tot het museum aan het riviertje de Spaarne in het centrum van Haarlem is indrukwekkend. Via de monumentale classicistische voorzijde komt de bezoeker in een entree met

marmeren vloer waarop het daglicht valt vanuit een prachtige 19de-eeuwse koepel. Vanuit deze overdonderende entree betreed je direct de eerste van de twaalf zalen van het museum. Dit is de Eerste Fossielenzaal met onder andere overblijfselen van mammoeten, dinosauriërs, fossielen varen en in steen gevangen vissen en insecten. De inrichting is authentiek 19de-eeuws met houten met glasplaten afgeschermd vitrines, houten lambriseringen en handgeschreven bordjes bij de tentoongestelde objecten. Opvallend is dat er geen verlichting in de zaal hangt, alles wordt verlicht door daglicht. "Ons museum wordt steeds meer een bezienswaardigheid op zich", vertelt Scharloo. "Het feit dat we in de zalen geen gebruik maken van kunstlicht is alleen al een bijzondere ervaring." Via de Eerste Fossielenzaal en de vergelijkbare Tweede Fossielenzaal komt de bezoeker terecht in de Instrumentenzaal. In deze zaal bevinden zich vele unieke wetenschappelijke instrumenten uit de 18de en 19de eeuw. Zo bevinden zich hier een klankanalysator, Leidse Flessen (een soort 18de-eeuwse condensator) en een elektriseermachine die vonken produceerde. De bezoeker treft soms een uitgebreide uitleg aan bij de instrumenten. Meestal is alleen de naam en het doel van het apparaat aangegeven. Dit geldt ook voor de andere in het museum tentoongestelde voorwerpen. "Er zijn twee benaderingen van waaruit je Teylers Museum kunt bezoeken", reageert Scharloo hierop. "Je kunt het museum als geheel op je in laten werken of je kunt alles willen weten over een voorwerp. We hebben voor beide gekozen. Bij de voorwerpen bevindt zich meestal geen uitgebreide omschrijving, maar op de pc's in onze in 2002 geopende multimediaruimte, zaal i, kan de bezoeker veel informatie terugvinden. Ook denken we nog na over een Personal Digital Assistant die mensen mee kunnen nemen tijdens het museumbezoek. We twijfelen daar over, omdat mensen zich dan mogelijk teveel richten op het apparaatje in plaats van op het museum. Bovendien gaan de ontwikkelingen hierin razendsnel."

Behoud

De zaal na de Instrumentenzaal is de befaamde Ovale Zaal. Deze valt zowel op door zijn prachtige houten wanden, het langs de gehele rand van het witte, perfect ovalen plafond naar binnen stromende daglicht en de fraaie omloop met balustrade. De zaal lijkt direct vanuit de 18de eeuw naar het heden te zijn overgebracht. In de Ovale Zaal is een combinatie van oude instrumenten en mineralen te bezichtigen. Een schilderij van Pieter Teyler van der Hulst neemt een prominente plaats midden in de zaal in.

Ondanks het feit dat het museum de tijd zo goed heeft getrotseerd, moet er volgens Scharloo veel aan het gebouw gebeuren om ook op termijn het gevecht met de tijd vol te houden. "De toestand van het monumentale museumgebouw is een punt van grote zorg. Er is zes miljoen euro nodig om het op te knappen. De daken zijn nodig aan onderhoud toe, een aantal publiekszalen moet nodig worden opgefrist. Daarnaast moeten onze stijlkamers in het voormalige woonhuis van Pieter Teyler, die tot de best bewaard interieurs van Nederland behoren, worden opgeknapt. De komende jaren is het heel belangrijk om hier de fondsen voor te vinden. We zullen dan ook hard op zoek moeten gaan naar geïnteresseerde partners."

Kruisbestuiving

Na de Ovale Zaal betreedt de bezoeker het Prentenkabinet. Hier houdt het museum wisselende exposities met tekeningen en prenten uit de eigen collectie, die dateren van de 16de eeuw tot de huidige tijd. "We blijven onze collectie op een bescheiden niveau uitbreiden met moderne tekenkunst", zegt Scharloo. "Het is namelijk belangrijk dat het museum de aansluiting houdt met de moderne kunst en hedendaagse kunstenaars. Niet meer vernieuwen is dodelijk. Dan plaats je het museum teveel onder een stolp. We streven dan ook actief een kruisbestuiving na met mensen van buitenaf, zoals medewerkers van andere musea, wetenschappers en kunstenaars."

Collectie

De zaal die volgt op het Prentenkabinet is het Numismatische Kabinet. Dit is een kleine, klassiek ingerichte zaal, waar de bezoeker munten en penningen uit de munten- en penningencollectie van het museum kan bewonderen. De collectie van Teylers Museum bestaat uit vijf verzamelgebieden: natuurkundige instrumenten, fossielen en mineralen, tekeningen, prenten en schilderijen, munten en penningen en boeken en tijdschriften. Zorgt dat niet voor versnippering? "In onze projecten en tentoonstellingen schenken we van oudsher veel aandacht aan de onderlinge samenhang." En dat werkt? "Niet voor niets hebben we al zo lang zoveel verschillende collecties onder ons dak."

De volgende zalen op de route door het museum zijn de Eerste en de Tweede Schilderijenzaal. In deze strak ingerichte 19de-eeuwse zalen, die allebei een dak hebben waar het daglicht overvloedig door naar binnen valt, hangt een collectie schilderijen uit vooral de 18de eeuw en de eerste helft en het midden van de 19de eeuw. “De schilderijen in de twee schilderijzalen zijn grotendeels speciaal voor het museum geschilderd. Een traditie die in de 19^e eeuw heel gebruikelijk was”, licht Scharloo toe. “Een groot deel van de collectie is speciaal voor het museum gemaakt. Met de instrumenten bijvoorbeeld werden proeven in het museum zelf gedaan. Heel bijzonder omdat nergens anders zo’n direct verband bewaard is gebleven tussen de makers en het museum.”

Moderne verhalen

De rondtocht door het museum is bijna compleet bij het binnengaan van de elfde zaal, het Boekenkabinet. De boekencollectie van het museum speelde een belangrijke rol bij een succesvolle tentoonstelling van het museum over piercings in 2003. Deze trok een voor het museum ongekend jong publiek: 35 procent van de bezoekers was jonger dan 18 jaar. “Met de reisboeken uit onze collectie vertelden we over piercings zoals die bij oude volkeren werd toegepast”, vertelt Scharloo enthousiast. “Een tentoonstelling over piercings lijkt misschien ongebruikelijk voor ons museum, maar onze collectie biedt de gelegenheid om hier op een bijzondere manier een verhaal over te vertellen. Het is heel mooi dat we met onze collectie een verhaal kunnen vertellen over moderne ontwikkelingen en trends dat aanslaat bij een jong publiek. Ik denk dat het onze kracht is dat we met onze collectie steeds actuele verhalen kunnen vertellen.”

De piercingtentoonstelling was een groot succes. Hoe speelt het museum in op dergelijke successen om zijn naamsbekendheid te vergroten? “Teylers Museum wordt in museumkringen wel ‘the best kept secret of Europe’ genoemd. Oftewel er valt nog wel een wereld te winnen wat de promotie van ons museum betreft. Voortdurende promotie is essentieel omdat de concurrentie van andere activiteiten en evenementen enorm is toegenomen.”

Is het museum in staat tot deze promotie? “We hebben weinig budget voor marketing, dus we moeten het op een creatieve manier aanpakken. Bijvoorbeeld via interviews en ook met hulp van mensen die onze naam willen uitdragen. Gelukkig hebben we heel veel betrokken fans en krijgen we veel hulp van onze vrienden van het museum en leden van de verschillende fondsen.”

Essentie

De twaalfde en laatste zaal is de Tentoonstellingszaal uit 1996. “Onze tentoonstellingen zijn heel wisselend ook qua doelgroep. Zo hebben we nu een tentoonstelling over vulkanen die zich richt op gezinnen met kinderen voor de regenachtige dagen in de zomer. Na de zomer komt er een grote tentoonstelling met werk van Michelangelo, die mikt op de echte kunstliefhebbers.

Samenwerking bij de tentoonstellingen is voor ons ontzettend belangrijk om aan voldoende geld te komen. Met goede plannen trekken we de aandacht van sponsors en fondsen. Zo kregen we voor onze tentoonstelling over piercings financiële ondersteuning van de Stichting Stimuleringsfonds Openbare Gezondheidszorg (Fonds OGZ), vanwege de gezondheidsaspecten van piercings. Een mooi verhaal heeft betrekking op onze huidige tentoonstelling over vulkanen. Daarin wordt aandacht geschonken aan de Mexicaanse vulkaan Popocatepetl. Toevallig is er in Nederland een restaurantketen met de naam Popocatepetl. In de restaurants van deze keten ligt nu informatie over het museum en over de tentoonstelling.”

Is Scharloo tevreden over het huidige aantal bezoekers van het museum? “We willen meer dan de huidige 75.000 bezoekers, maar niet meer dan 100.000 bezoekers. Dan gaat namelijk de essentie van het museum verloren. Gezien het karakter van het museum zouden te grote bezoekersaantallen de uitstraling van het museum verstoren. De essentie van het museum behouden is voor ons belangrijker dan een enorm aantal bezoekers.”

In dat kader past de speciale aandacht die het museum de laatste jaren schenkt aan educatie. “Het belangrijkste voor ons is kennis overdragen. Zo zie je hoe sterk het Verlichtingsdenken er nog steeds inzit”, glimlacht Scharloo. “We hebben voor de educatie onder andere samenwerking gezocht met het VMBO. In onze multimediaruimte kunnen leerlingen spelenderwijs meer te weten komen over onze collectie. Behalve met het VMBO werken we ook samen met bijvoorbeeld een Lyceum en met het basisonderwijs. We sturen ook informatiepakketten naar scholen toe en stelden een educatief pakket samen over piercings dat scholen bij ons kunnen bestellen.”

Inkomsten

Behalve de publiekszalen kent Teylers Museum nog meer karakteristieke goed bewaard gebleven ruimten. De belangrijkste is de zeer fraaie grote gehoorzaal uit 1885 die bekend is om zijn uitstekende akoestiek en waar beroemde geleerden als Bohr, Einstein en Lorenz ooit een geboeid publiek toespraken. "Bijeenkomsten in de speciale zalen van het museum zijn een belangrijke inkomstenbron voor ons."

Hoe zit het eigenlijk met de verdeling van de inkomsten van het Teylers Museum? "Van onze inkomsten bestaat 70 procent uit overheidsgeld en 30 procent uit eigen inkomsten. We zouden niet geheel zonder overheidsbijdragen kunnen."

Het museum maakt geen winst en heeft zelfs moeten bezuinigen. "Dat heeft te maken met de korting die staatssecretaris Van der Laan aan alle musea heeft opgelegd en met het feit dat de afgelopen jaren geen bijstelling heeft plaatsgevonden van de gestegen lasten van bijvoorbeeld pensioenen, arbo-regels, toename energiekosten en autonome prijsstijgingen. We teren langzaam maar zeker in. We hebben al vijf procent moeten bezuinigen, waardoor we bijvoorbeeld twee van de 41 medewerkers na hun pensioen niet konden vervangen."

Kinderen van de verlichting

Hoe ziet Marjan Scharloo de toekomst van het museum? "Hopelijk ziet het museum er over 100 jaar grotendeels hetzelfde uit. Een plek waar je echt moet zijn, die je zelf moet ervaren. Een plek ook die steeds bijzonderder wordt met het verstrijken van de tijd. Het moet ook een plaats en een collectie zijn die de mensen van de toekomst helpt hun eigen positie te bepalen. Elke tijd heeft zijn eigen vragen en zijn eigen wereldbeeld. Het zou mooi zijn wanneer Teylers Museum erin zal blijven slagen die verbinding tussen de actualiteit en het verleden op eigenzinnige wijze in te vullen. Per slot van rekening zijn wij allen kinderen van de Verlichting."